

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7483>

Number: 65 , p. 281-292, Spring I 2018

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayınlanma Tarihi / The Published Date

03.01.2018

15.03.2018

LOZAN ANLAŞMASI VE FENER PATRİKHANESİ

CONFERENCE OF LOUSANNE AND FENER PATRIARCH

Doç. Dr. Mustafa Baş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9696-4100>

*Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Dinler Tarihi
Anabilim Dalı*

Öz

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi VI. Yüzyıldan itibaren ekümenik patriklik makamına yükseltilmiş, İstanbul'un fethinden sonra da Fatih tarafından milletbaşı kabul edilerek geniş yetkilerle donatılmıştır. Kendisine tanınan bu imtiyazları Osmanlı Devleti'nin aleyhinde kullanmaya başlayan Patrikhane, Bizans'ı yeniden diriltmek için yıkıcı faaliyetleri ile ayaklanmalar çıkmasına öncülük etmiştir. Yunan Devleti'nin kuruluşunu sağlayan Mora İsyanından itibaren bu çalışmalarını artırmıştır. Özellikle Balkan Savaşları esnasında ve öncesinde Yunan Devleti'nin Osmanlı karşısında elde ettiği başarılar bu hayaller etrafında faaliyetlerini artırmalarına sebep olmuştur. 1. Dünya savaşı ve Kurtuluş Savaşları esnasında da siyasi faaliyetlerini sürdürmüş, cephe gerisinde Türk Ordusuna zayıf vermişlerdir. İşgal yıllarında artık Osmanlı idaresini tanımadıklarını ifade ettikleri açıklamalarda bulunarak halkı devlete karşı kıskırtmışlardır. Din adamlarının yönlendirdiği Rum çeteciler, masum halka zulüm etmiş ve katliamlarda bulunmuş, kiliseler cephaneliğe dönüşmüştür. Lozan Barış görüşmelerinde bu faaliyetleri sebebiyle sınır dışı edilmek istenmişlerdir. Türk tarafının dile getirdiği ve tarihi gerekçelere dayandırılan bu talep taraflar arasında sert tartışmalar çıkmasına sebep olmuştur. Ancak konferansa katılan devletlerin baskısı ile siyasi ayrıcalıklarından arındırılarak Rum cemaatin dini önderi sıfatıyla varlığını devam ettirmesine müsaade edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de sert tartışmalara sebep veren bu durum, Cumhuriyetin ilanından sonra fiili olarak hayata geçirilmiştir. Lozan ve Nüfus Mübadelesi Anlaşmaları üzerine Hükümet tarafından istenmeyen patrikler, sınır dışı edilerek görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. 1924 yılına gelindiğinde yeniden eski itibarlı günlerine dönmek için Heybeliada'da bütün Ortodokslara yönelik toplantı düzenleme talebi de Lozan anlaşmasına aykırı olduğu için reddedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Patrikhane, Lozan, Kurtuluş Savaşı, İstanbul, Ekümenik

Abstract

Roman Orthodox Patriarchate has been awarded as ecumenical patriarchate since 6th century. After the conquest of Istanbul, it was recognized by Fatih as the representative of community with a wide range of powers. These concessions later on were used against the state and led the Patriarchate to engage in subversive activities as well as leading riots in order to rebuild Byzantium. After the Mora Rebellion which lay the base of modern day Greece, the Patriarchate had increased its activities especially politically during World War I and Turkish Independency War as well as being actively behind the trenches against the Turkish Army, this increase was particularly due to their victories against the Ottoman Empire during and before the Balkan Wars. Greek guerilla organizations controlled by reverends resulted in cruelty and mass murders of innocent civilians, turning churches into armories. During the Conference of Lausanne, it was requested that the people responsible for such activities be deported. This request, which was based on historical facts and put out by the Turkish side caused heated discussions between the parties. However, pressure from the parties of Conference resulted with continuation of the organization as religious leadership of Greek community, stripped from the concessions within Turkey. This situation, also causing deep conflicts in the Turkish Grand National Assembly, was implemented after the proclamation of the Republic. The patriarchs who were unwanted by the Government were deported from the country and suspended from their duties after the Lausanne and Population Exchange conferences. In the year of 1924, wanting to gain back their reputation, the patriarchs requested to organize a meeting in Heybeliada for all Orthodoxes but this request was later denied due to it being against the Conference of Lausanne.

Keywords: Patriarch, Lausanne, Turkish Independency War, Istanbul, Ecumenical

Tarihsel Arka Plan

İstanbul'da M.S. 37 tarihinde Aziz Andreas tarafından kurulduğu ileri sürülen ilk kilise, şehir, Yeni Roma'nın başkenti oluncaya kadar Ereğli Metropolitliğine bağlı piskoposluk olarak kalmıştır (Benlisoy-Macar, 1991: 19 ; Çelik, 2000: 41). Bu dönemde ekümenik (ökümenik) kilise olarak Kudüs, Antakya, Roma ve İskenderiye Kiliseleri bilinmektedir. Milano Fermanı ile Hıristiyanların din hürriyetine kavuşması ve İznik Konsili sonrasında Kilise, Roma İmparatorluğu'nu esas alarak teşkilatlanmış, teşkilatlanmanın en üst konumunda başpiskopos olan patrikler yer almıştır. Bu dönemde Roma toprakları altı büyük başpiskoposluğa ayrılmış, İmparator Konstantinos tarafından İstanbul kilisesi bağımsız başpiskoposluk seviyesine yükseltilecek Hıristiyanlığın yeni merkezi haline getirilmiş (Şahin, 1995: XII/342), "Yeni Roma ve Konstantinopol Başpiskoposluğu" olarak anılmaya başlamıştır (Benlisoy-Macar, 1991: 19). 381 yılında toplanan İstanbul Konsili'nde devletin başkentinde yer alan Yeni Roma ola-

rak adlandırılan İstanbul Kilisesi Piskoposunun doğu kilisesinde en yüksek, bütün Hıristiyan Kilisesi içinde ise Roma Piskoposundan (Papa'dan) sonra ikinci sırada yer alacağı hükme bağlanmıştır (Hromadka, 1990: XVII/240 ; Dvornik, 1990: 11 ; Çelik, 2000: 15).

İstanbul Kilisesi'nin M.S.451 Kadıköy Konsili ile birlikte kiliseler arasında çok ön plana çıkması Hıristiyan dünyasında bazı bölünmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu bölünmeler, dinin anlaşılması konusunda da ciddi sıkıntıların yaşanmasına yol açmıştır. Kiliseler arasındaki ilk teolojik görüş ayrılıkları derinleşmiş, ayrı birer kilise oluşturma teşebbüsleri ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2006: 474). 692 yılında, İmparator Justinianos döneminde yapılan Trullo Konsili'nde Kilise teşkilatı yeniden yapılandırılmış, devlet teşkilatı içinde statüleri tespit edilen İstanbul'un da aralarında bulunduğu ekümenik beş patriklik onaylanmıştır. Daha sonraki yıllarda Müslümanların, Suriye ve Mısır'ı ele geçirmiş olmaları sebebiyle bu patrikliklerden Roma ile İstanbul dışındakilerin gücü kalmamıştır.

Yeni ortaya çıkan bu durum, İstanbul Kilisesinin Kudüs, Antakya ve İskenderiye Kiliseleri karşısında daha güçlü konuma taşımıştır (Şahin, 1995: XII/343).

İmparator V. Konstantin dönemlerinde Bizansta ortaya çıkan tasvir kırıclık hareketinin Papa III. Gregorius tarafından mahkum edilmesi İstanbul ile Roma arasında yeni bir ihtilaf çıkmasına sebebiyet vermiştir (Dvornik, 1990: 24). Batı (Roma) Kilisesi ile İstanbul Kilisesi arasında baş gösteren bu ihtilaflar neticesinde karşılıklı aforozlar yapılmıştır. İki Kilise arasında devam eden bu siyasi çekişmeler, 16 Temmuz 1054 tarihinde Papa'nın, Patrik ile ruhani meclis üyelerini, Patrik'in de Papa ve ruhani meclis üyelerini aforoz etmesi üzerine kiliselerin kesin ayrılmaları ile son bulmuştur. XI. yüzyıldan itibaren Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, doğu kiliselerinin merkezi olarak Ortodoks Hristiyanları temsil etmiştir (Aydın, 1985: XXVII/137; Aydın, 1995: 26; Çelik, 2000: 104).

Papalık, IV. Haçlı seferinde İstanbul'u işgal ederek burada bir Latin İmparatorluğu kurmuş, İstanbul Patrikliği bunun üzerine İznik'e taşınmıştır. Halk, Roma'nın gönderdiği kardinali kabullenmemiş, Patrikhaneye bağlılığını sürdürmüştür. Bu dönemde Latinlerin Ortodokslara uyguladığı baskı ve zulüm, her iki cemaat arasındaki kını daha da artırmıştır. 1261 yılında istilacıların İstanbul'u terk etmeleri üzerine Patrikhane tekrar İstanbul'a dönmüştür (Şahin, 1995: XII/343 ; Çelik, 2000: 107 ; Macar, 2003: 35-36). Her iki kilisenin birleşmesi için girişimler her seferinde başarısız kalmıştır.

Osmanlı Türklerinin Balkanlarda genişlemesi üzerine III. İonnes Papa'dan yardım istemiş, Papa karşılık olarak iki kilisenin birleşmesini şart koşmuş, Patrikhanenin itirazına rağmen 6 Temmuz 1439 da İmparator bu birleşmeyi kabul ettiğini açıklamıştır. Bu karar Patrikhane tarafından kabul edilmemiş, Kudüs'te yapılan toplantıda Doğu Kiliseleri ile bu kararı hükümsüz saymışlardır (Şahin,

1995: XII/343). Benzer bir girişim de son Bizans İmparatoru XI. Konstantinos tarafından yapılmış, Roma'nın gönderdiği Kardinal 12 Aralık 1452 de Ayasofya'da bir ayın yaparak tarafından Patrikhanenin Roma Kilisesine katıldığını açıklamıştır. Patrik bu emrivakiye tepki göstererek istifa etmiş, Megadük Notaras da İmparatorluk Konseyinde İstanbul'da Latin Külahı görmektense Türk Sarığı görmeyi tercih ederim diyerek bu duruma tepkisini ifade etmiştir (Turan, 1979: 524).

Osmanlı İmparatorluğundan Kurtuluş Savaşına Patrikhane

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devresinden itibaren sergilediği adalet ve dini müsamaha bu toprakların yerlisi konumunda olan Rumlar ile yavaş yavaş topraklarına hakim olan Türkler arasında dostluk oluşturmaya ve ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Orhan Gazi Bursa'yı fethettiğinde şehri neden teslim ettiklerini sorduğu Bursa Tekfurunun veziri Saroz;" Hisarı vermemize birçok sebep var. Birincisi sizin devletiniz günden güne arttı, bizim uğursuz devletimiz bahtsızlaştı... İkincisi baban üzerimize geldi, köylerimizi zaptetti. Size bağlanıp itaat ettiler, bizi hiç anmaz oldular. Niçin ansınlar, sayenizde rahata kavuştular. Bunu bildiğimizden biz de rahatlığa heves ettik..." şeklinde cevap vermiştir (Aşıkpaşazade, 2003: 86).

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, Ortodoks Rumları yeniden teşkilatlandırılmış, Patrik II. Anastasios'un istifasından sonra boş bulunan Patriklik seçiminin yapılmasını istemiş, yapılan seçimde Gennadios Patrik seçilmiştir (Şahin, 1996: 52 ; Sofuoğlu, 1996: 14). Patrikhaneye yeni mekan olarak bugün Fatih Camiinin bulunduğu Havarıyyun Kilisesi tahsis edilmiş, Patrikhane buradan Çarşamba civarındaki Pammakaristos Manastırına, daha sonra da Balat'taki Aya Dimitri Kilisesine taşınmış ve Fener adını almıştır. Patrikhane, 1602 tarihinde de, bu gün bulunduğu Haliç kenarındaki Aya Yorgi manastırına taşınmıştır (Şahin, 1996: 57-59).

Rum ve Ortodoks azınlığın temsilcisi olan patrikhaneye Fatih tarafından birçok imtiyazlar verilmiş, Bizans dönemindeki konumundan daha güçlü hale getirilmiştir (Şahin, 1996: -59-60). Milletbaşı unvanı verilen Patrik ile ilgili Fatih tarafından verilen; "Kimse, Patrik'e tahakküm etmesin, kim olursa olsun hiçbir kimse kendine ilişmesin, kendisi ve maiyetinde bulunan papazlar her türlü hizmetten ebediyen muaf olsunlar, kiliseleri camiye tahvil edilmeyecektir. İzdivaç ve defin işleri, sair adet ve işleri Rum Kilise ve adetlerine göre eskisi gibi yapılacaktır" ibarelerini içeren ferman tahta çıkan her padişah tarafından yenilenmiştir (Sofuoğlu, 1996: 15). Fener Patrikhanesi'nin ruhanî hiyerarşisinde en üst dereceyi "patriklik" makamı teşkil etmiş, bu makama Sen Sinod meclisi tarafından yapılan seçim sonunda bir piskopos getirilmiştir. Bu seçim, Bizans döneminden itibaren belirlenen esaslar ve kurullarla yürütülmüş, Sen Sinod tarafından belirlenen üç aday imparatora sunulurken bu adaylardan biri imparator tarafından patrik olarak atanmıştır. Bu uygulama, Osmanlı'nın imtiyazları ile de batılılaşma sürecinde bir takım değişiklikler yapılmasına gereksinim duyulmasına kadar sürdürülmüştür (Yıldırım, 2006: 471).

Patrikhaneye verilen imtiyazlar sayesinde Rumlar, dini müesseselerinin dışında, bağımsız mahkemeleri, mahalli idareleri, vergi sistemleri, okulları, bunların yanında güçlü ticaret ve sanat hayatları olan bir konuma kavuşmuşlardır (Öztuna, 1978: X/214-217 ; Karal, 1983: V/107). Patrikler, kendilerine tanınan imtiyaz, yetki ve halk üzerindeki etkin nüfuzları ile yavaş yavaş Bizans'ı yeniden diriltme hayallerini gerçekleştirmek için çalışmaya başlamışlardır (Şahin, 1996: 163). Bu amaca yönelik faaliyet içerisine giren Patrik Parthanos, Ortodoks olan Eflak ve Boğdan Voyvodalarını isyana teşvik etmiş, yapılan soruşturma sonucunda Köprülü Mehmet Paşa tarafından Parmakkapı'da idam ettirilmiştir (Öztuna, 1978: V/374; Cihangir, 1996: 3). Patrikhanenin asıl yıkıcı faaliyetleri XVIII. Yüzyıl sonlarında Mora İsyanları ve Yunan Devle-

ti'nin kurulması esnasında ortaya çıkmıştır. Patrikhanenin izlediği usta siyaset ve yaptığı telkinler ile hem bazı batı ülkelerinin hem de Rusya'nın Büyük Yunan Devleti'nin kuruluşu için destekleri sağlanmıştır. Moskova Patrikhanesi ve Rus Çarları ile olan işbirliği, genel olarak Osmanlı Devletine karşı harp hareketi olarak tezahür etmiştir (Şahin, 1996: 176-177 ; Sofuoğlu, 1996: 33).

1800'lü yılların başlarında kurulan ve Bizans Devleti'nin yeniden diriltilmesini hedef alan Etniki Eteryas* Cemiyeti imtiyazları sebebiyle Metropolitliklere el atmış, Patrikhane bu derneğin merkez üssü haline gelmiş, kiliseler ve Rum Okulları da adeta bu derneğin birer şubesi konumuna getirilmişlerdir (Şahin, 1996: 184-186 ; Sofuoğlu, 1996: 39). Patrik Grigoryus, anılan cemiyete girerek faaliyetlerine destek vermiş, Patrikhane'nin Rum cemaatini isyana teşvik ve tahrik edici faaliyetlerini yönlendirerek Metropolitlere ve patrikhane ile bağlantısı olan kimselere bu faaliyetlerin yapılmasını içeren mektuplar yollamıştır (Şahin, 1996: 185 ; Sofuoğlu, 1996: 39-42). Megalo İdea'yı gerçekleştirmek amacıyla yönelik bu faaliyetler, zaman içerisinde meyvelerini vermiş, 12 Şubat 1821 yılında Patros Başpiskoposu Germanos, Kalavryta Kalesinde isyan ederek Mora Yarımadasında bir ayaklanma başlatmıştır. Kısa zamanda genişleyerek, halk kitlelerinin de iştirak ettiği bu isyan, ileri gelen din adamlarınca idare edilmiştir (Şahin, 1996: 190 ; Sofuoğlu, 1996: 45-46). İsyanın din adamlarınca başlatılmış olması, Patrikhane tarafından tezgahlandığını açıkça ortaya koymuş, çıkışı ve gelişmesinde Patrikhane, dolayısıyla Patrik Grigoryus önemli rol oynamıştır (Şahin, 1996: 192-193). İsyan sonrasında yapılan soruşturmada isyanın tezgahlayıcısı olduğu kesinleşince resmi elbiseleri ile 22 Nisan 1821 yılında Patrik,

* Etniki Eteryas : 1814 yılında Odesa'da Yanya'lı Athanosios Tsakaloph (Atnas Çakalof), Patnos'lu (Batnoz Ada) Manuel Ksanthos (Manuel Ksanto), Nardan'lı Nikolaos Skuphas (Nikola Skofo) tarafından, eski Yunanistan'ı ihya ve başkenti İstanbul olmak üzere Bizans İmparatorluğunu yeniden kurma amaçlarına yönelik olarak kurulmuş gizli cemiyet. (Şahin, 1996: 179-180 ; Sofuoğlu, 1996: 33-34).

Patrikhanenin kapısı önünde; isyana karışan diğer din adamları da buldukları bölgelerde asılmışlardır (Öztuna, 1978: VI/442 ; Karal, 1983: V/113 ; Sofuoğlu, 1996: 49).

Patrikhane, Yunan Devleti kurulduktan sonra da yıkıcı ve bölücü faaliyetlerini sürdürmüş, yeni isyanların çıkmasına zemin hazırlamıştır. Girit Adasında 1897 yılında başlayan sonrasında da adanın Yunanistan'la birleşmesine uzanan isyanda yine Patrikhane tarafından organize edilmiştir (Şahin, 1996: 209-210; Sofuoğlu, 1996: 66-69). Bu isyanda önemli rol üstlenerek adanın Yunanistan'la birleşmesini sağlayan, daha sonra Başbakanlığa getirilmiş olan Venizelos, Patrikhane'nin Bizans İmparatorluğunu ihya etmek üzere taşıdığı önemi, "Patrikhane Yunanistan'ın emrine girmelidir. Bu suretle birleşmiş bir Patrikhanenin ilerideki millî davalardaki rolü pek büyük olacaktır." şeklinde dile getirmiştir (Şahin, 1996: 211). Venizelos'un ehemmiyetini vurguladığı Patrikhane, yıkıcı ve bölücü faaliyetlerini Bulgaristan ve Yunanistan arasında anlaşma zemini hazırlayarak devam ettirmiş, Balkanlarda, Osmanlı Devletine karşı yeni bir savaşın başlatılmasını sağlamış, bundan istifade eden Yunan Devleti, topraklarını bir misli daha büyütülmüştür. Bu savaşta Patrikhane, Makedonya, Tselya ve Epir'deki kiliseleri harekete geçirerek Türk Ordusunu cephe gerisinden vurdurmuştur (Sofuoğlu, 1996: 74-75).

1913 yılında yayınlanan "İstanbul'da" isimli kitabında Gaston Deshamps, Patrik Joahim ile yaptığı görüşmede onun; "Ben yoksul bir papazım, esir edilmiş bir bayrağın mütevazi hizmetkârıyım... Ben bir ideali temsil ediyorum. Bir gün mutlaka bu kurtuluş ideali gerçekleşecektir. Bunu hiçbir güç engelleyemez. Çünkü bu ideal canlıdır. Çünkü bu ideal ölümsüzdür. Tam 400 yıl sürdürülmüş ve bugün de benimle süren idealdir. Esir ulus olmaktan çıkıp, kurtuluşumuzu ve özgürlüğümüzü kazanacağımız güne kadar da sürecektir." (Altındal, 1995: 48) dediğini aktarmış-

tır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Patrikhane tarafından yönlendirilen Rumlar, açık açık Anadolu'nun Yunanistan tarafından işgal edilmesi fikrini savunur hale gelmişlerdir (Ekincikli, 1998: 147). Osmanlı Devleti'nin çaresizliği karşısında, yaptıkları gösterileri Yunan Devleti'nin bayrakları ile yapmaya başlamışlardır. 4 Kasım 1918'de İzmir'de, bir İngiliz harp gemisinin gelişini fırsat bilerek, evlere ve işyerlerine Yunan bayrakları çekmişler, gemiyi ellerinde Venizelos'un resimleriyle karşılaşmışlardır. Bu dönemde gemiden karaya çıkan İngiliz Komutanı, Rum Papazlar tarafından tuz, ekmek sunularak karşılanmıştır (Ekincikli, 1998: 149). İzmir'den yıkıcı ve bölücü faaliyetleri sebebiyle sürülmüş bulunan İzmir Metropoliti Hrisostomos, bu dönemde geri dönmüş, yarım bıraktığı yıkıcı planlarını gerçekleştirmek için çalışmalarını sürdürmüştür (Şahin, 1996: 224). Yunan askerleri İzmir'e ayak bastıklarında onları kutsamıştır (Jaschke, 1964: XXXI/103).

Mütareke ve Kurtuluş Mücadelesi yıllarında Patrikhane, İstanbul merkez olmak üzere bütün Anadolu'da sürdürüldüğü yıkıcı ve bölücü faaliyetlerini artırmıştır. Papaz Okullarında gizlice askeri eğitimler yapılmış, Rum köyleri dolaşarak çeteler teşkil ettirilmiştir (Ekincikli, 1998: 150). İstanbul'da bazı kiliseler silah ve cephane deposu haline getirilerek silahlar el altından ahaliye dağıtılmıştır. İstanbul Muhafızı Miriliva Sait Paşa tarafından bu faaliyetlerin anlatıldığı raporlar Harbiye Vekaletine gönderilmiştir (Ekincikli, 1998: 154)*. Patrikhane tarafından yönlendirilen Çatalca, Amasya ve Konya Metropolitleri; 22 Haziran 1919 günü İtilaf Devletleri Başkomiserliğine başvurarak, Anadolu, Trakya ve Karadeniz sahillerinde Hristiyanlara baskı yapıldığını ileri sürerek müdahale talebinde bulunmuşlardır. Patrik Dorates ile Ermeni Patriği de Yüksek Komiserliği ziyaret ederek

* Patrikhanenin bu faaliyetleri ile ilgili olarak Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk (I-III), İstanbul 1972, III/899-900

Mustafa Kemal Hükümetinin Hıristiyanlar için tehlike teşkil ettiği iddiası ile Anadolu'nun tamamının işgal edilmesini talep etmişlerdir (Ekincikli, 1998: 158). Patrik Kaymakamı Nikola, Bab-ı Ali'ye bir muhtıra vererek Wilson Prensiplerine göre, her milletin serbest bir şekilde ilerleme ve gelişmeye hakları olduğunu bu sebeple merkezi hükümet ile irtibatlarını kestiklerini bildirmiştir (İkdam, 26 Kanunuevvel (Aralık) 1921). Bu muhtıra, daha sonraki günlerde gazetede gerek yazarlar, gerek Mezahip Müdürü Baha bey tarafından çok sert bir üslupla eleştirilerek, kabul edilemez olduğu belirtilmiştir (İkdam, 27-28 Kanunuevvel (Aralık) 1921).

Patrikhane, yıkıcı ve bölücü faaliyetlerini Karadeniz yöresinde de devam ettirmiş, Trabzon'da Rusların Desteginde bir Rum Pontus Devleti kurulmasına çalışmıştır. 1917 Ekim Devriminin akabinde Ruslar'ın Karadeniz Bölgesinde işgal ettiği topraklardan çekilmesi üzerine bu çalışma başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine mütareke yıllarında bu yörelerdeki kiliseler ve din adamları, Türk Ordusunu cephe gerisinde yıpratmak için çeteler oluşturarak dağlara çıkmışlar ve Türk Köylerine baskın yaparak ahaliyi huzursuz etmişlerdir (Çapa, 1993: 25-41). Trabzon'daki Pontus ayaklanmasında din adamlarının rolü Dido Sotiriyu tarafından da dile getirilmiştir (Sotiriyu, (t.y) : 127).

Mustafa Kemal Atatürk, Patrikhane'nin bu faaliyetlerini Nutuk'da: "Bilâhara elde edilen mevsuk malumat ve vesaik ile teeyyüd etti ki, İstanbul Rum Patrikhanesinde teşekkül eden Mavri Mira Heyeti vilayetler dâhilinde çeteler teşkil ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yapmakla meşgul. Yunan Sallib-i ahmeri, resmi muhacirin komisyonu; Mavri Mira Heyetinin teshili mesaisine hadim. Mavri Mira Heyeti tarafından idare olunan Rum mekteplerinin izci teşkilatları, yirmi yaşını müteceviz gençler de dahil olmak üzere her yerde ikmal olunuyor." sözleri ile dile getirmektedir (Nutuk, 1972: I/2). Bu konuyu, gayet mahrem tutulacaktır ibaresini taşıyan 22.08.1919 tarihinde Erzurum'dan gönderdiği

tamimi ile ilgililere şöyle duyurmuştur: "Pek Mahrem mevsuk elde edilen malumata göre Rum Patrikhanesinde Mavri Mira isminde bir heyet teşekkül etmiştir. Bunun reisi; Patrik Vekili Doreteos, azaları; Atenagoras, Enez Metropolit, Yunan Kaymakamı Giritli Katekhakis, Ketalopulos, Dipasimas, Ayinpa, Polimis, Siyari ismindeki zevattır. Heyet doğrudan doğruya Venizelos'tan talimat alıyor. Rumların ve Yunan Hükümeti'nin muaveneti naktiyesiyle pek azim bir sermayesi vardır... İstanbul Patrikhanesi ve Yunan Konsoloshanesi esliha ve cephane deposu halini almıştır ve hatta kiliseler ibadet yerinden ziyade askeri ambarlar gibi kullanılmaktadır..." (Nutuk, 1972: III/899-900)

Türkiye Büyük Millet Meclisinde Pontus Meselesi üzerine yaptığı konuşmasında da; 1840 senesinden beri eski Yunanlığın ihyası için çalışan Rum zümrelerinin olduğundan, birinci dünya savaşı sonrasında Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa Rum köylerinin silah deposu haline getirildiğinden bahsederek bu faaliyetlerde din adamlarının ciddi rol üstlendiklerini belirtmektedir. Aynı konuşmasında; Metropolit Yermanos'un küstah tavırlarının Rumların da fikir ve düşüncelerini aleni hale getirdiğini, Patrikhane ile Venizelos arasında bulunan ilişkiyi ve Patrikhane'ye yapılması gerekenler hususunda Venizelos tarafından talimat verildiğini, 19 Temmuz 1920 yılında Batum'da yapılan Pontus meselesi ile ilgili kongrenin muhtirasının da bir üye tarafından Patrikhane'ye ulaştırıldığını üzerine basarak vurgulamaktadır (Nutuk, 1972: II/626-628).

Lozan Anlaşmalarında Patrikhane

Kurtuluş Savaşı esnasında yürütmüş olduğu yıkıcı faaliyetleri ve çalışmaları sebebiyle Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi kamuoyunda büyük bir tepki toplamış ve istenmeyen kurum ilan edilmiştir. Patrik Meletyos, 2 Kasım 1922 tarihli gazetelere yansıyan mesajında kendisinin Türk asıllı olduğunu, Türklere kesinlikle düşmanlık yapmadığını, Türk milletine karşı bir düşmanlık taşımadığını, hükümetin istemesi halinde

Türkiye'den gideceğini, İstanbul Rumlarının yaptıklarından intikam almanın Türk Milleti gibi köklü bir millete yakışmayacağını, Yunanistan'da Türklerin, Türkiye'de Rumların var olmasının her iki milletin dostluğunu pekiştireceğini belirtmişse de, bu mesaj oluşan tepkiyi yumuşatamamıştır (Tanin, 2 Kanunuevvel (Aralık) 1922). Meletyos, devam eden süreçte de yeni Hükümet ile arasındaki havayı yumuşatmak için benzer beyanatlar vermiştir (Tanin, 2 Temmuz, 1923).

Lozan Barış oturumlarında görüşülen anlaşma maddeleri arasında Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi yer almaması sebebiyle bazen Patrikhane ile ilgili tartışmalarda Lozan'da bu konuda anlaşma maddeleri arasına bir hüküm bulunmadığı dile getirilmektedir. Her ne kadar barış anlaşmasına esas olan maddeler içerisinde yer almamakla birlikte Patrikhane meselesi, azınlıklar ve mübadele konularının gündeme getirildiği oturumlarda en tartışmalı, hatta görüşmeleri kilitleyen konulardan biri olarak yer almıştır. 27 Kânunuevvel 1338 (1922) tarihli Burdur Mebusu Soysallı İsmail Suphi tarafından Meclis'e sunulan önergede Dersaadet'teki Rumlar ve Ermeni'lerin istisna tutulmaksızın mübadele edilmesi, Rum ve Ermeni patrikhaneleri ile diğer patrikhanelerin de Dersaadet'ten çıkarılması istenmiştir (TBMM Gizli Celse Zab. 1922, 1161).

Ülkeler ve Askeri Sorumluluklar Alt Komisyonu'nun 12 Aralık 1922 Salı günü yapılan oturumunda Lozan Heyeti Başkanı İsmet Paşa tarafından Türklerin azınlıklarla ilgili tarihi uygulamalar ve verilen imtiyazlar Fatih Sultan Mehmet'ten başlayarak batılı tarihçilerin görüşlerine de yer verilerek ele alınmıştır. İsmet Paşa, Osmanlı Devleti'nin verdiği imtiyazları kullanan bazı azınlık unsurlarının dini liderleri ile birlikte ülke içinde ve dışında Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında üslendikleri rolleri açıklamıştır. Bunlar arasından Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin, Ortodoks dünyasının hamisi durumunda olan

Rusya'yı kışkırtarak Osmanlılara savaş açtığını, Mora ayaklanması ve Yunan Devleti'nin kuruluşunda etkin rol oynadığını, 1. Dünya ve Kurtuluş Savaşlarında da yıkıcı ve bölücü faaliyetlerine devam ettiğini belirtmiştir (Meray 1969, I/187-200).

20 sayılı tutanağa ek olarak 8 Ocak 1922 tarihli ve Komisyon Başkanı Lord Curzon'a Nüfus Mübadelesi Alt Komisyon Başkanı M. Montagna tarafından sunulan raporda, mübadele ile ilgili olarak Türk Tarafının kural dışı olarak ileri sürdüğü şartlar içerisinde " Evrensel Patrikliğin, bütün organları ve kurulları ile birlikte İstanbul'dan uzaklaştırılmasını" bulunduğu, diğer maddelerde yumuşamaya gitmesine rağmen Evrensel Patrikliğin İstanbul'dan çıkarılması hususunda geri adım atmadığı, Yunan temsilcilerinin bu şarta kesin dille karşı çıktıkları dile getirilmiştir (Meray 1969: I/336).

İngiliz delegasyonu Patrikhane'yi sınır dışı etme olayının Hıristiyan dünyasını rahatsız edeceğini, bu durumun Ortodoks dünyasının dinî hislerini inciteceğini, hem Ortodoksları hem de İngiliz Hıristiyanları gönülden yaralayacağını söyleyerek teklife karşı çıkmıştır. Fransız delege M. Bombard da, benzer görüşlerle İngilizlerden geri kalır bir tavır göstermemiş ve "İstanbul başpiskoposu yüz yıllardır Ortodoks aleminin ruhani lideridir. İstanbul'dan sürülmesi asla kabul edilemez" demiştir. A.B.D. delege de "Amerikan kamuoyu, Patrikhane'nin İstanbul'da bırakılmasını istiyor" diyerek destek görüşlerini belirtmiştir. Yunan Heyeti de Türk tarafının Patrikhane ile ilgili tezinin kabul edilemez olduğunu, Türk olan Patrikhane ile ilgili bu anlaşmayı imzalamanın kendilerini bağlayıcı hiç bir değeri olmayacağını ifade etmiştir (Meray 1969, I/337-338). Bütün bu tartışmalara rağmen Türk tarafı, Patrikhane'nin Anadolu'da her zaman politika ile uğraştığını, bunu da terk etmeyeceğinin anlaşıldığını, son savaş sırasında kendi devletine karşı takındığı tavır da, aşırı düşmanca bir tavır olduğunu

belirtmiştir. Bu gerekçelerle, Patrikhane'nin İstanbul'da kalmasının yeni anlaşmazlıklar ve problemlerin ortaya çıkmasına neden olacağını vurgulayarak, Aynaroz'a (Athos Adasına) taşınmasını ve İstanbul'dan uzaklaştırılmasını resmen istemişlerdir (Meray 1969: I/340).

Nüfus Mübadelesi ile ilgili görüşmelerin tıkanmasına sebep olan Türk Heyetinin İstanbul Rumlarının mübadeleden muaf tutulmalarının Fener Patrikhanesi'nin sınır dışına çıkarılması kaydıyla kabul edilebileceği teklifinin çözüme kavuşması için oturum başkanı M. Montagna Lord Curzon'dan yardım talebinde bulunmuştur. Lord Curzon, Patrikhane'nin yüz yıllardan beri İstanbul'da yer aldığını, Patrik'in son 500 yıldır dünyada en saygı gören ruhanilerden biri olduğunu, kendisine dünyanın her tarafından gönderilen mektupların çoğunun Patriklik konusunda olduğunu, Türk Heyetinin Patrikhane'ye tanınan yetkileri siyasi alanda kullandığını ve Patrikhanenin bir kışkırtma merkezi haline geldiğini dile getirdiğinden bahisle bu iddiaların doğruluğu ispatlandığında Patrikliğin siyasal ayrıcalıklarının değiştirilmesi, hatta son verilmesi için bir gerekçe olduğunu, ancak bu iddiaların Patriğin ruhani konulara ve kilise işlerine ilişkin yetkilerine son vermeyi gerektirmeyeceğini, İstanbul'dan çıkarılmasının uygarlık dünyasının vicdanını yaralayacağını, Patrikhanenin siyasal ve yönetim alanındaki yetkilerinden yoksun bırakılarak salt bir din kurumu olarak İstanbul'da kalmasını önererek problemi çözmeye çalışmıştır. Lord Curzon, Patrikliğin İstanbul'da bırakılması konusunda Müttefik Devletler Heyetlerinin de görüş birliğinde olduklarını vurgulamıştır (Meray 1969, I/324-325).

Romanya ve Sırp-Hırvat temsilcileri de Evrensel Patriklikle gönül bağlarının olduğunu, insanlığın yüz yıllardan beri moral desteği konumunda olan Patrikliğin ortadan kaldırılması demek olan Türk teklifinin insanlığın vicdanını yaralayacağını vurgulayarak Lord Curzon'un teklifi üzerinde Türk heyetinin dikkatlerini çevirmesine katıldıklarını dile getirmişlerdir (Meray 1969, I/325-326).

Yunan baş delegesi Venizelos, konu ile ilgili olarak 10 Ocak 1923 tarihli oturumda Türk tarafının Patrik ve Patrikhane hakkında ileri sürdüğü iddiaları inceleyeceğini dile getirerek Patriğin Osmanlı döneminde millet-başı kabul edildiğini, Patrik Grigoryus'un Mora Ayaklanması sebebiyle idam edildiğini, son savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin Patriğe hukuken bir suç yüklediğini, Rıza Nur'un Alt Komisyona sunduğu rapora göre, yeni devletin teokratik düzenden vaz geçerek halifelikle devlet işlerinin ayrılmasından sonra dini grupların başlarının salt ruhani bir sıfat dışında hiçbir hak ve ayrıcalıklarının kalmayacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte Patrikliğin bazı konularında değişikliğe Kilise Hukukunun el vermediğini, evlilik törenlerinin kutsal tören olarak kilisede yapılmasının gerektiğini, şartların değişmesi ve teokrasiye son vermek isteyen Türkiye Hükümetinin Patrikliğe Osmanlı döneminde verilen bu gibi kutsal görevler dışındaki ayrıcalıkları tanımamak istememesinin taraflarca bir sorun olmadığını, Patriğe tanınmış bir takım hakları kaldırmanın, Vilayetler Kanunu hükümlerine uygun olarak bazı haklarını sınırlandırmanın Türk Hükümeti yetkisinde olduğunu, Patriğin IV. ve V. yüzyılda Roma Kilisesi'nin de katılımı ile Evrensel Patrikliğe yükseltilmiş olan İstanbul'un, bir başka deyişle yeni Roma'nın başpiskoposu olduğunu, İstanbul'u bırakıp gitmek zorunda kalırsa, Rum Ortodoks topluluğunun ruhani başını yitirmiş olacağını Lord Curzon'un teklifini desteklediklerini belirtmiştir (Meray 1969, I/327-329).

Türk heyeti öncelikle yapılan bu tekliflere sıcak bakmamakla birlikte konferansa katılan bütün devletlerin muhalefeti ve Lord Curzon'un kesin tavırları nedeniyle yumuşamak zorunda kalmıştır. Venizelos da, Yunan Heyetinin Türk temsilcilerinin Lord Curzon'un teklifine katıldıklarında görevde bulunan patriğin çekilmesini kolaylaştıracak biçimde davranmaya hazır olduklarını belirtmiştir. Türk Heyeti yapılan bu görüşmeler sonrasında Patrikhane'nin sadece dinî yetkile-

ri ile sınırlı kalması ve Osmanlı dönemindeki bütün ayrıcalıklarının kaldırılması şartıyla İstanbul'da kalmasını kabul etmiştir. Patrikliğin siyasal ya da yönetime ilişkin işlerle bundan böyle uğraşmayacağı, sadece din alanına giren işlerle yetineceği konusunda konferans önünde müttefik temsilci heyetlerinin ve Yunan Temsilci Heyetinin yapmış olduğu resmi konuşmalar ile verdikleri garantileri senet kabul ettiklerinin de altını çizdiklerini belirtmişlerdir (Meray 1969, I/330-331).

Lozan'da barış görüşmelerinin devam ettiği ve Patrikhane konusunda sert tartışmaların yapıldığı tarihlerde Mustafa Kemal Paşa da, 20 Ocak 1923 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesine şu beyanatı vermiştir: "Bir fesat ve hıyanet ocağı olan ve memleketimize nifak tohumları eken, uyuşmazlıklar yaratan, Hıristiyan hemşehrilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluğa ve felakete sebep olan Rum Patrikhanesi'ni artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilatı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler gösterilebilir? Türkiye'nin Rum Patrikhanesi için arazi üzerinde bir sığınacak yer göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakiki yeri, Yunanistan değil midir?..." (Hakimiyet-i Milliye, 20 Kanunisanı (Ocak) 1923).

Lozan Barış Konferansı ile ilgili olarak TBMM gizli oturumlarındaki görüşmelerde de Patrikhane konusu sık sık gündeme gelmiş, sert tartışmalara sebep olmuştur (TBMM Gizli Celse Zab. 1923. 6-28). Patrikhane'nin İstanbul'da bırakılması ile ilgili nüfus mübadelesi tartışılırken Lozan heyeti tavizkar olmakla suçlanmış, Patriklerin Yunanistan'dan getirilebileceği dile getirilmiş, Rıza Nur böyle bir şeye anlaşmanın imkan vermediğini belirterek getirirlerse kolundan tutulup atılacağını ifade etmiştir (TBMM Gizli Celse Zab. 1923, 10).

Patrikhane meselesini görüşmelerde kendilerinin kasıtlı dile getirdiklerini ifade eden Rıza Nur ; "... Heyeti celile bilir ki, burada heyeti celilenin hatta hükümetin hatırına

bir Patrikhane meselesi gelmemiştir. Bunu biz ihdas ettik. Bazan bir şey istemediğimiz halde, bize lüzumu olmadığı halde, mahsus icat ettik ki, onunla da bir şey alalım... Bunun üzerinde de kızılca kıyamet koptu. Artık bütün gâvurlar şey etmişlerdir. Bunun için tehdit etmişlerdir. Bizi Romanya tehdit eder, harp tehdit eder, bilmem Amerika tehdit eder, hepsi yapıyorlardı. Bu mesele biliyorsunuz ki, bu münakaşat esnasında ekalliyetler meselesinde birçok asırlardan beri gelen Patrikhanenin imtiyazatı mezhebiyesi meselesi vardır. Arz ettiğim beyanelmilel muahedatta olmayan derecede bu imtiyazatı mezhebiyeyi ifa etmek ve hem teşdiden ifa etmek istiyorlardı. Yunanlılar da bunu şiddetle arzu ediyorlardı. Bunun için çok çalışıyordu. Halbuki bu bizim için esas meselelerden idi. Halbuki biz Patrikhane'nin bütün tevabii ile memleketten çıkıp gitmesini, teklif ettik. Nihayet birçok münakaşattan sonra, biliyorsunuz ki; Patrikhane'de siyasi idari, adli, dini vazailer vardı. Asırlardan beri gelir mahkemeleri vardır. Bilmem neleri vardır. ... Patrik gelir, Vezir makamında askerimiz ona selam verirdi. Bunların hepsini kaldırmak istedik. Fakat büsbütün Patrikhane'yi çıkartmak mümkün olamadı ve bütün İngilizler, kiliselerinin tazyik sütresi altında bunu kurtarmak istediler ve bizzat bu mesele hakkında müracatta bulundular. İmtiyazatı mezhebiye meselesi ancak bizim için mühim olduğundan buna muvaffak olduk. Bu gün Patrikhane'nin dini bir hassasından başka hiç bir şeyi kalmamıştır. Muhakeme bilmem ne yapamayacaktır ve siyasi bir mesele ile uğraşacak olursa hudut haricine atabileceğiz. Asırlardan beri bu devlet ve millet aleyhine bütün Rumları teşvik etmek gibi idareye karışmak mahakim filan gibi bunları kaldırdıktan sonra zaten hükmü kalmadı. Bu gün âdi bir köy papazı haline geçmiştir. Bir sıfatı resmiyesi kalmamıştır." diyerek durumu açıklamıştır. Kendisine sefirler gönderdiği ve unvanını kalıp kalmadığı sorulduğunda da, anlaşmanın yürürlüğe girmediğini, girdiğinde bu konu-

nun bir günde çözüleceğini, unvan konusunda da “pençemizin altında bir papaz gibi İstanbul’da her şeyden tecrit edilmiş bir halde düşündük, bir piskopos halinde olsun ve böylelikle kalmıştır. Her türlü evsafı gittikten sonra hiç bir meziyeti kalmamış, pençemizin altında zebun bir halde kalacaktır...” şeklinde cevap vermiştir (TBMM Gizli Celse Zab. 1923: 6-7).

Lozan görüşmelerinin sonrasında Venizelos verdiği sözü tutarak, patriğin istifa etmesini sağlamıştır. Patrik IV. Meletios, 10 Temmuz 1923’te sağlık nedenlerini ileri sürerek Aynaroz’a gitmiş (Benlisoy-Macar, 1991: 50), azledilmesinin gündeme gelmesi üzerine yapılan baskılara dayanamayarak, 10 Kasım 1923 tarihinde istifa etmiştir (Sofuoğlu, 1996: 152). Meletios, istifa etmesinden önce Papa Eftim’in baskısı neticesinde Erdek Metropoliti Kalinikos başkanlığında toplanan yeni Sen Sinod Meclisi tarafından da azledilmiştir (Er-gene, 1951: 66-70; Sofuoğlu, 1996 : 150).

Yeni patrik seçimi için İstanbul Valiliği, Patrikhane Sen Sinod’una gönderdiği tezkerede; “Türkiye dahilinde gerçekleştirilecek dini ve ruhani seçimlerde, katılacak adayların Türkiye vatandaşı ve seçim sırasında Türkiye dahilinde olmaları gerekmektedir. Bu şartlar seçilecek kişi için de geçerlidir.” diyerek seçim ile ilgili uyulması gereken şartları bildirmiştir (Benlisoy-Macar, 1991: 50). Valiliğin gönderdiği bu talimat doğrultusunda yapılan seçimlerde Kadıköy Metropoliti Grigorius yeni patrik olarak seçilmiştir. On bir ay Patriklik yapan Grigorus’un dönemi cemaat içi çekişmelerle geçmiştir (Benlisoy-Macar, 1991: 19).

Grigorius’un ölümünden sonra Terkos Metropoliti Konstantin Arapoğlu, 17 Aralık 1924 tarihinde Patrik VI. Konstantin olarak patriklik makamına oturmuştur (Jaschke, 1964: XXXI/124 ; Benlisoy-Macar, 1991: 51). Konstantin, İstanbul doğumlu olmayıp 1918 yılında İstanbul’a geldiğinden (Sofuoğlu, 1996: 156) İstanbul Valiliği Patrikhane’ye bir yazı yazarak Konstantin’in mübadeleye tabi olduğunu ve seçilmemesi gerektiğini bildirmiştir. Patrikhane’nin bu uyarıya aldırması

üzerine de mübadele alt komisyonuna başvurarak bir karar almasını istemiştir. Komisyon, Yunan üyelerin çekimsiz kaldığı toplantıda Konstantin hakkında bir karar vermemiş, ancak Patrik olarak da adından söz etmemiştir. Bunu fırsat bilen Türkiye Hükümeti, 29 Ocak 1925 tarihinde Konstantin’i Avrupa Ekspresiyle sınır dışı etmiştir. Daha sonra yapılan görüşmeler neticesinde, patriklikten de feragat etmesi sağlanmıştır (Benlisoy-Macar, 1991: 51-52 ; Sofuoğlu, 1996: 156).

Konstantin’in patriklikten feragatının akabinde 13 Temmuz 1925 tarihinde yapılan toplantıda İznik Metropoliti Vasilios, Patrik seçilmiştir. Vasilios 79 yaşında patrik seçilmiş, 29 Eylül 1929 yılında ölünceye kadar görev yapmıştır. Bu dönem, Patrikhane’nin hem ekonomik, hem de siyasi olarak fonksiyonunu yitirdiği bir dönem olmuştur (Benlisoy-Macar, 1991: 52).

Lozan Anlaşması gereği siyasi faaliyetleri sona eren ve sadece Rum Cemaatin dini müessesesi olarak varlığını devam ettiren Patrikhane, Cumhuriyetin ilk döneminde uluslararası hüviyete kavuşmak ve bütün Ortodoks alemi üzerinde yeniden güç tesis etmek üzere bir atılımda bulunmuştur. İstanbul Valiliği aracılığı ile İçişleri Bakanlığından bütün Ortodoksluk alemine ilişkin muhtelif meselelerin tetkiki ve ihtilafların izalesi için İskenderiye, Antakya, Kudüs, Sırbistan, Romanya patrikleri ve Rusya, Kıbrıs, Yunanistan ve Lehistan’dan birer veya ikişer papazın katılımı ile Heybeliada Ruhban Okulu’nda bir toplantı tertip etmeyi talep etmiştir (B.C.A. 18 94 55). Yapılan bu talep hakkında Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı’ndan görüş istemiş, mühim ve acele olarak verilen cevapta Lozan anlaşmasına göre Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin böyle bir toplantı tertip edecek bir dini ve siyasi yetkisinin olmadığı bildirilmiştir (B.C.A. 18 94 55). Bu yazışmalar üzerine tanzim olunan 18 Ağustos 1926 tarihli ret kararnamesinde konu şöyle dile getirilmiştir: “Bütün Ortodoksluk alemine müteallık dini meselelerin tedkiki ile hall ve faslı için Fener Patrikhanesi tarafından Adada kain Ruhban

Mektebinde ihzari bir konferansın toplanmasına müsaade itası talep edildiğine dair Dahiliye Vekaletinden yazılan 30 Haziran ve 16 Ağustos 1926 tarih ve Emniyet-i Umumiyye Müdüriyeti 6579/2162, 2579/7896 numrolu tez-kirelerle bu hususa mütedair Hariciye Vekaletinden gönderilen 12 Ağustos 926 tarih ve Umur-ı Siyasiyye 67098/371 numrolu mütala'aname, İcra Vekilleri Hey'etinin 18 Ağustos 1926 tarihli içtima'ında tedkik ve tezekkür edilmiş ve Patrikhanе'nin siyasi ve idari selahiyetlerinden mütecerrid olarak sadece dini bir müessese halinde İstanbul'da ikameti Lozan Konferansı'nda kabul ve Yunan delegesi tarafından birinci komisyonda sedr idilen ekalliyetlerin ayini mezhebisinin tesbiti teklifide red edilmiş olmasına ve Lozan Mu'ahedenamesi'nin akalliyetler hakkındaki ahkamı ile ta'yin itmiş olan patrikhanenin hukuki va'ziyyeti mevzu' bahis Kongrenin akdine mani' bulunmasına mebni talebi vaki'in reddi takarrur itmiştir. 18 Ağustos 1926" (B.C.A. 18 94 55 – 0.30.18.01- 0.20.52.16).

Patrikhanenin üstü kapalı olarak geçmiş günlerine dönmesini ve ökümenik olduğunun teyit edilmesini sağlayacak bu girişim; Lozan Anlaşmaları esas alınarak reddedilmiştir. Bu kararname, aynı zamanda Lozan'da Patrikhanenin bütün yetkilerinden soyunmuş bir müessese olarak kaldığının uygulamalı olarak teyidini de sağlamıştır.

Vasilios'un ölümünden sonra 7 Ocak 1930'da Terkos Metropoliti II. Fotios Patrik olarak seçilmiştir. Bu dönemde Türk-Yunan ilişkilerinde yumuşamanın oluşturduğu olumlu hava, patrikhane ile devlet arasına da bir yumuşama getirmiştir. Fotios, Atatürk tarafından "Fener'deki Ortodoks Patriği" olarak kutlanmıştır. 29 Aralık 1935 tarihinde öldüğünde de cenazesine üst düzey Türk yetkililerinin katılmış olması bu patriğin sevildiğinin göstergesi olarak ortaya çıkmıştır (Benlisoy-Macar, 1991: 52-53).

Fotios'un ölümünden sonra patrikliğe İznik Metropoliti Benjamin I. Christodulos,

onun 17 Şubat 1946 yılında ölmesinin akabinde de Kadıköy Metropoliti Maksimos gelmiştir (Jaschke, 1964: XXXI/127 ; Benlisoy-Macar, 1991: 53). V. Maksimos'un patriklik dönemi, Sovyet yanlısı, komünist, ruh hastası olduğu iddiaları gibi ideolojisi ve kişiliği ile pek çok spekülasyon yaratmıştır (Benlisoy-Macar, 1991: 53). V. Maksimos, 3 Ocak 1948 yılında ruh hastalığı sebebiyle makamından ayrılmış, 18 Ekim tarihinde de aynı gerekçelerle görevinden istifa etmiştir. Bunun üzerine 27 Ocak 1949 tarihinde aynı zamanda Amerika tarafından da desteklenen Newyork Başpiskoposu Athenegoras I. Spyru patrik olarak göreve başlamıştır. Göreve başladıktan sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanı Amerika Devlet Başkanı Harry S. Truman'ın mesajını iletmıştır. Amerika'ya yayın yapan bir radyoda da Türkiye'nin gücünü ve atılımlarını öven bir konuşma yapmıştır (Jaschke, 1964: XXXI/128).

Athenegoras'ın 1972 yılında ölümünden sonra yerine Gökçeada ve Bozcaada Metropoliti Dimitrios (Papadupulos), onun ölümünden sonra da 1991 yılında Kadıköy Metropoliti Bartholemeos (Dimitri Arhondoni) patrik olarak seçilmiştir. Halen Bartholemeos, Fener Rum Ortodoks Patriği olarak görevini sürdürmektedir (Benlisoy-Macar, 1991: 55-56).

Sonuç

Fener Patrikhanesi, Lozan'da anlaşma maddeleri arasında yer almamakla birlikte zaman zaman görüşmelerin kesilmesine sebep olabilecek kadar önem arz eden bir gündem maddesi oluşturmuştur. Lozan'da Alt Komisyonlarda durumu sert tartışmalarla görüşülen Patrikhane, bütün siyasi ve beynelmilel aktivitelerinden arındırılarak Türkiye'de kalan Rumların dini liderliği gibi bir konumu üstlenmesi mutabakatı ile sınır dışı edilmekten kurtulmuştur. Barış görüşmelerinden sonra eski konumuna dönmek için adımlar atmaya çalışmışsa da, Lozan'da mutabakata varılan konumu yazışmalarda vurgulanarak engellenmiştir. Patrikhane'nin bu konumu Athenegoras'ın patrik olmasına kadar devam etmiş, devam eden süreçte

devletle olan ilişkilerinde daha yumuşak bir politika izlenmiştir.

Halen AB Kriterleri bağlamında Ekümeniklik unvanını kullanmakta, Türk vatandaşı olmayan kişilerden Sen Sinod'a üyeler atanmakta, bulunduğu fiili konum Lozan Anlaşmalarında mutabık kalınanla zıt bir görünüm sergilemektedir.

KAYNAKÇA

- Altındal, Aytunç. (1995). *Türkiye ve Ortodokslar*, İstanbul
- Aşıkpaşazade (2003). *Osmanoğullarının Tarihi (Haz.Kemal Yavuz, M.A.Yekta Saraç)*, İstanbul
- Atatürk, Mustafa Kemal. (1972). *Nutuk (I-III)*, İstanbul: MEB Yay.
- Aydın, Mehmet. (1995) *Kendi Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 1995, Ankara: TDV Yay.
- Benlisoy, Yorgo. & Macar, Elçin. (1996). *Fener Patrikhanesi*, Ankara: Ayraç Yay.
- Cihangir, Erol. (1996). *Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul: Turan Yay.
- Çapa, Mesut. (1993). *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, Ankara: Türk Kültür Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Çelik, Mehmet. (2000). *Fener Patrikhanesinin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri*, İzmir: Akademi Kitapevi
- Dvornik, Francois. (1990). *Konsiller Tarihi* (Çev. Mehmet Aydın), Ankara: TTK Yay.
- Ekincikli, Mustafa. (1998). *Türk Ortodoksları*, 1998, Ankara: Siyasal Yay.
- Ergene, Teoman. (1951). *İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları*, Karaköy (İstanbul): İ.P. Neşriyat
- Karal, Enver Ziya. (1983). *Osmanlı Tarihi cilt V*, Ankara: TTK Yay.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler. (1969). (çev. Seha L. Meray) I-VI, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yay.
- Macar, Elçin (2003), *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, Ankara: İletişim Yay.
- Öztuna, Yılmaz .(1978). *Büyük Türkiye Tarihi I-XII*, İstanbul: Ötüken Yay
- Sofuoğlu, Adnan. (1996). *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul: Turan Yay.
- Sotiriyu, Dido. (t.y). *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*, İstanbul: Can Yay.
- Şahin, M. Süreyya. (1996). *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul
- TBMM Gizli Gelse Zabıtları Devre 1, Cilt III, 25 Kanunuevvel 1338 (1922)
- TBMM Gizli Gelse Zabıtları Devre 1, Cilt IV, III. Celse, 2 Mart 1339 (1923)
- Turan, Osman. (1979). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul: Nakışlar Yay.
- Makaleler**
- Aydın, Mehmet. (1985). "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarini Bir Bakış" A.Ü.İ.F.D. sayı XXVII, Ankara, 123-148
- Hromedka, Joseph L. (1971). "Doğu Ortodoksluğu" (Çev: Günay Tümer), A.Ü.İ.F.D Sayı XVII, Ankara, 239-259
- Jaschke, Von Gottard. (1964). "Die Türkisch Ortodoks Kirche", Der Islam, Münster cilt, XXXI/103
- Şahin, M. Süreyya. (1995). "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi" DİA, Cilt XII, İstanbul, 342-348
- Yıldırım, Münir. (2006) *Fener Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Adana, C. 15, S. 1, 469-488
- Gazeteler**
- Hakimiyet-i Milliye, 20 Kanunisanı (Ocak) 1923.
- İkdam, 26 Kanunuevvel (Aralık) 1921 ; 27-28 Kanunuevvel (Aralık) 1921.
- Tanin, 2 Kanunuevvel (Aralık) 1922 ; 2 Temmuz, 1923.
- Arşiv Belgeleri**
- B.C.A. 18 94 55.
- B.C.A. 18 94 55 – 0.30.18.01- 0.20.52.16.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Baş, M. (2018). Lozan Anlaşması ve Fener Patrikhanesi, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7483>, Number: 65, Spring I 2018, p. 281-292.